

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову.
Пильно й ненастанно полить бур'ян.
Чистіша від сльози вона хай буде.*

Максим Рильський

ПЕРЕДМОВА

Слово, мова є визначальним чинником розвитку людини, засобом творення, збереження й передавання інформації, основою навчання. Недостатня турбота про самотність, чистоту, удосконалювання та осучаснювання мови призводить до її збідніння, засмічення, примітивізації та, як вислід, заміщення іншими мовами й забуття.

Через несприятливі історичні й політичні обставини українська мова тривалий час зазнавала різноманітних утисків – від заборони до цілеспрямованої маргіналізації та витіснення з багатьох царин життя. Не дивно, що одним із перших кроків до незалежності України було створення 1989 року Товариства української мови імені Тараса Шевченка. Надалі в мовному законодавстві України було ухвалено постанови, укази й закони, зокрема найважливіший із них – Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 рік), але його реалізація далека від бажаної.

Невідповідне ставлення до культури мовлення з боку держави впродовж тривалого часу не могло не позначитися на творенні сучасного українського наукового, зокрема медичного, назовництва. А національна наукова термінологія – це свідчення зрілості й цивілізованості нації.

Українську наукову медичну мову й термінологію почали активно формувати в 2-й половині XIX – на початку XX сторіччя. Однак від кінця 20-х років XX сторіччя брак власної держави й політичні репресії українських викладачів, науковців і лікарів, планомірна політика зросійщення негативно вплинули на розвиток медичного назовництва. Наслідки цих процесів не подолано й досі, тому наукова мова в медицині має багато вад. Так, часто без потреби надмірно калькують або невмотивовано запозичають слова з інших мов, передовсім із російської, а питомі українські терміни забувають і не творять нових. Отож українська медична термінологія (УМТ) значно зросійщена, надмірно латинізована й англійщена, а також слабує на орфографічні помилки, стилістичні огріхи й мовні покручі, незрідка бракує їй науково й лінгвістично обґрунтованого устандартування. Одним із офіційних стандартів УМТ міг би бути український переклад Міжнародної статистичної класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям (МКХ). Однак чинний ще в нас десятий перегляд МКХ містить численні помилки. І не дивно, що в українській медичній літературі, статтях у часописах, монографіях, підручниках, доповідях на конференціях і з'їздах привертають увагу часті приклади недоречностей і помилок в українському медичному слововживанні.

Прагнення до чистоти мови, пуризм *не мусить бути сліпим і агресивним*, а повинен бути *здоровим*, як уважав мовознавець Юрій Шевельов. Українська мова, як і кожна сучасна мова, потребує постійного вдосконалювання і доповнювання новими словами. Однак вони не повинні витіснити самотутні українські слова й вислови. Ця засада важлива також і для української медичної мови. Ураховуючи теперішній швидкий розвиток науки, не уникнути запозичень з інших мов і вживання

новостворених медичних термінів, які мають бути відповідно зукраїнізованими перед уведенням у назовництво.

Потреба в стандартуванні УМТ звужує послуговування різноманітням синонімів саме для медичних термінів (не для медичного мовлення в широкому значенні), які повинні бути чіткими й однозначними, бажано питомими українськими чи зукраїнізованими й у єдиному варіанті чи, рідше, із додаванням одного з синонімів, як зазначено в державному стандарті України (ДСТУ) 3966.

Правильне вживання наукової медичної мови є свідченням загальної культури, освічености, компетентности й фаховости лікарів. У цьому сенсі велике значення треба надавати навчанню УМТ студентів медичних навчальних закладів, лікарів на початку їхньої професійної діяльності, коли закладають в усне мовлення та письмо певні стереотипи, змінити які надалі є доволі важко.

Під час укладання цього посібника автори знаходили слова й тлумачення до них у медичній літературі й словниках, передовсім академічних, таких як Словник української мови у 20 томах (початок видавання 2010 року, наразі видано 13 томів) і його попередник – Словник української мови в 11 томах (1970-1980), у посиланнях на які використано аббревіатуру СУМ. Але врахуймо, що 11-томовик СУМ створювали в УРСР, і він аж надто зросійщений, а його 20-томовий наступник суттєво в цьому не відрізняється. Ця хиба стосується й багатьох інших сучасних словників. Тому автори намагалися відсіяти росіянізми, посилаючись на давніші словники. Використані першоджерела подано в переліку літератури, а цитовані статті словників та інші цитати в тексті виокремлено курсивом. У багатьох словах поставлено наголоси.

Автори дотримувалися чинного Українського правопису 2019 року (надалі Правопис). На жаль, він має багато суперечностей і пропозицій варіантного вживання слів. Тому в сумнівних випадках треба було звертатися до Українського правопису 1928 року

(виданого 1929 року), так званого «харківського». Його укладачами були відомі українські мовознавці, такі як Агатангел Кримський, Леонід Булаховський, Олена Курило, Григорій Голоскевич та інші, більшість яких згодом репресував і знищив сталінський режим. У 1933 році було створено новий правопис, що уніфікував українську й російську мови. Напередодні в 1930 році було зліквідовано Інститут української наукової мови. Українську наукову термінологію було переглянуто й узгоджено з російсько-українськими словниками. Нова редакція Правопису 2019 року повернула до життя лише деякі особливості харківського правопису, вона залишає більшість норм зросійщеного правопису 1933 року. Проте варіантність у чинному Правописі дозволила авторам вибрати й пропонувати питомі форми слів і термінів.

У розділах посібника слова й словосполучення в табличках подано за принципом «правильно ← неправильно», де переважно дотримано абеткового порядку. Натомість у розміщеному в кінці посібника підсумковому словнику використано засаду «неправильно → правильно».

Очевидно, що викладена в посібнику інформація щодо проблем української медичної мови й термінології далеко не повна. Треба здати собі справу, що на багато питань стосовно правильного вживання медичних термінів годиться не лише знаходити оптимальні відповіді, але й випробовувати їх часом. Тому наміром написання цієї праці було не тільки зацентувати увагу читачів на найпоширеніших проблемних термінах, але й спонукати їх, передовсім рідномовців, до обдумування та обговорювання термінологічної проблематики й тим самим долучання до вдосконалювання та поширювання багатобарвної, милозвучної української мови медицини.

Автори висловлюють щирі вдячності панові Миколі Зубкову, мовному експертові Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології, та філологів пані Вірі Крисюк за цінні поради щодо редагування тексту цього посібника.